

Att synliggöra alternativ

Förlagspolitik och litteraturhistorieskrivning

NÄSTAN ALLA SKOLBARN vet att det har funnits en svensk författare som hette Fredrika Bremer och de som var vakna på lektionerna vet också att det var en gammal tant som var så låghalt och tråkig att hon aldrig blev gift. Detta vet de eftersom bokförlag, skolväsande och litteraturhistoriska översiktsverk har talat om det för dem.¹ Följaktligen har få skolbarn läst Fredrika Bremer, eftersom få människor väljer att läsa tråkiga böcker. Det kan dröja ända tills de är, säg, 30 och litteraturvetare, innan de kommer sig för med att skaffa en egen uppfattning och inser att de älskar henne.

Vilka böcker som människor väljer att läsa handlar inte bara om vad som finns tillgängligt att köpa och låna utan även om hur böckerna uppfattas. 2005 startade jag och sex andra litteraturvetare Rosenlarv förlag, ett feministiskt bokförlag som framför allt återutger äldre skönlitteratur som vi tycker är oförtjänt bortglömd. Sedan i höstas arbetar jag också med en avhandling om transmotiv i svensk 1800-talslitteratur.² Jag har med andra ord haft anledning att tänka en del på vilken litteratur som överlever och på vilket sätt den blir ihågkommen.

I Rosenlarvs ungdom skrev vi baksidestexter med formuleringar som att "[d]en queera kärlekshistorien om Mikael och Ethel berör på ett intressant sätt sexualitet, genusidentitet och maskulinitet" (Stéenhoff 2007: baksidestext). Vi grälade om formuleringen ett tag, närmare bestämt i flera veckor, om huruvida vi skulle ge oss på att definiera Mikael, om det var ett utslag av akademisk elitism att använda ordet "inverterad" och om skillnaden mellan kön och genus och manlighet och maskulinitet. Till slut kompromissade vi oss fram till att ovanstående formulering var okej förutsatt att vi även arrangerade ett seminarium på Stockholm Pride om vad vi egentligen menade.

Vi hade befunnit oss i den akademiska världen ett tag och lärt oss att det är viktigt med korrekthet. Däremot visste vi inte så mycket om marknadsföring.

Baksidestexten ovan syftar på en novell med titeln "Ett sällsamt öde". Den gavs ut första gången 1911 och handlar om Mikael, som på bröllopsnatten avslöjar en hemlighet för sin nyblivna hustru Ethel: "Jag har bedragit dig. Jag är en kvinna." (Stéenhoff 2007:41)

Mikael tycks inte själv skilja på vad som är vad i hans begär till kvinnor och hans identitet som man. Han har levt som man i många år och fortsätter att göra det efter bröllopsnattens uppdragande, men beskriver mansidentiteten som en följd av sin önskan att gifta sig med en kvinna. Nutidens uppdelning av sexualitet och identitet är svåra att applicera på Mikael, han bör förstås utifrån sin egen tids uppfattning om inversion och samkönat begär som sammanhängande med (icke-normativ) könsidentitet. Det går att dra många paralleller mellan huvudpersonen i "Ett sällsamt öde" och i Radclyffe Halls *Ensamhetens brunn* (1928), som ofta har beskrivits som en (dålig) lesbisk klassiker. lesbisk har den ansetts vara eftersom man valt att bortse från huvudperso-

nen Stephens könsidentitet. Dålig har den ansetts vara eftersom Stephen, liksom Mikael, präglas av ambivalenta känslor av skam och självförakt. ”Jag vågar säga, att jag icke är en dålig människa, oavsett detta”, säger Mikael, men följer upp med: ”Det är ett fel här. Jag är defekt.” (Stéenhoff 2007:47)³ Historierna skiljer sig åt bland annat genom att Mikael betydligt mer entydigt än Stephen beskrivs som en man, men trots det mottogs ”Ett sällsamt öde” på vissa håll enligt samma logik.⁴ När den recenserades i *Dagens Nyheter* kallades den till exempel rätt och slätt för en sorgsen lesbisk kärlekshistoria (Ullgren 2007).

Så lär sig nyblivna förläggare att en av förlagets uppgifter är att se till att läsarna vet vad boken handlar om. Om Rosenlarv hade skrivit tydligare om ”Ett sällsamt öde” än vad vi gjorde så hade *Dagens Nyheter* kanske bättre förstått vad det är för bok och vad som ligger bakom huvudpersonens agerande. Att ge ut en bok är att utöva makt i den meningen att paratexterna till viss del bestämmer hur boken kommer att läsas. Och det finns trots allt en anledning till att man ger ut böcker, nämligen en vilja att förmedla någonting som man tycker är viktigt. För mig gäller det på två nivåer: att visa sådant som ingen visste fanns och att omformulera berättelser om sådant som alla visste fanns.

En anekdot till. I november 2009 fick Rosenlarv ett mejl från Maria Andersson, som då slutskrev på sin doktorsavhandling *Att bli människa*. Hon sade sig ha hittat en roman från 1901 som handlade om en transvestit.⁵ Det var jag som tog emot det där mejlet och eftersom jag är misstänksam till min läggning utgick jag ifrån att hon överdrev. Det vet väl varenda människa att det inte kan ha funnits några romaner om transvestiter innan transvestism lanserades som begrepp, diagnos och identitet 1910 (Hirschfeld 1910),⁶ men att skönlitteraturen däremot kryllar av personer som av olika mer

eller mindre fantasifulle anledningar under längre eller kortare perioder växlar mellan kön.⁷

Jag hade fel, Maria Andersson hade rätt. Amanda Kerfstedts *Reflexer* (1901) handlar om Walter Lagerstam, som liksom Mikael i "Ett sällsamt öde" är en idealisk man och äkta make. En timme om dagen stänger Walter in sig i ett rum som han förbjudit sin hustru att gå in i. Där klär han om till kvinnokläder, sätter sig ned och betraktar sig själv i spegeln. Eftersom begreppet transvestism inte fanns när *Reflexer* skrevs nämns det naturligtvis inte i boken, men skildringen av Walter stämmer helt och hållet in på hur läkarvetenskapen skulle komma att beskriva transvestiter under 1900-talet.⁸

På förlaget diskuterade vi länge vad vi skulle kalla *Reflexer*. Får man kalla en bok för en transroman om boken är skriven innan några transidentiter hade definierats? Kan man verkligen säga att Walter är transvestit när han inte själv sätter en sådan etikett på sig? Å ena sidan vill man vara korrekt och undvika anakronismer. Å andra sidan vill man beskriva boken på ett sätt som den nutida läsaren förstår. Det handlar om benämning, om att sätta ord på saker både för att begripliggöra dem och uppmärksamma dem. För vad spelar det för roll hur många berättelser om transpersoner det finns och har funnits om ingen kan hitta dem? När vi googlade på "translitteratur" vintern 2010 gav det åtta träffar. Åtta. Det var någonstans då vi bestämde oss för att försöka ändra på den saken.⁹

"Whatever the Western Canon is, it is not a program for social salvation", säger Harold Bloom (Bloom 1995:29), men det är ju lätt för vita straighta män att säga. Det var viktigt att ge ut *Reflexer* och det är viktigt att kalla det för en transroman. En av poängerna med att sysselsätta sig med äldre litteratur är att försöka se något slags historia och därigenom förstå sig själv och sin samtid. Jag var med i ett samtal på Salong Ariadne i Uppsala för några månader sedan, en

paneldiskussion där vi pratade om relationer men också om litteraturhistorieskrivning. Efteråt fick jag ett mejl från Sophie Zettermark som höll i samtalet: ”Jag har tänkt en hel del på det här med att skriva en historia, det slog an vissa strängar i mig. För min egen del tror jag att det handlar om en vilja att hitta min egen historia, en rotlöshet i botten kanske, men också en stark vilja att synliggöra alternativen.”¹⁰ Kanske är det att synliggöra alternativen som allt handlar om. Varje människa får sig genom samhället (skolan, media, etcetera) en historia tilldelad. Om denna historia berättas ur ett vitt, heteronormativt patriarkalt perspektiv framstår lätt de normer den förmedlar som evigt gångbara sanningar. Att synliggöra alternativ innebär att se att det finns andra sätt att leva och vara än de som samhället och omgivningen pekar ut som de korrekta, normala och rent av enda tänkbara.

Jag tror att vetenskapen om att det finns människor som har gått före oss är viktig. Det där kan – och bör – problematiseras på en mängd olika sätt men faktum är att det är lättare för mig att leva om jag vet att det har funnits andra som mig.¹¹ ”Tillsammans är man helt enkelt mindre ensam”, avslutar Tiina Rosenberg sin introduktion till nyutgåvan av *Reflexer* (Rosenberg 2010:8). En av många anledningar till att jag älskar skönlitteraturen är dess samtidiga förmåga att vara både fast och formbar. Jag kan inte ändra i en text, den ser ut som den gör och fortsätter att göra det hur lång tid som än går och hur många sätt jag än tolkar den på. Samtidigt står det mig fritt att göra de där tolkningarna. Jag skulle till och med vilja hävda att det som litteraturvetare och/eller förläggare är min skyldighet att tolka. Vad är vitsen med att arbeta med litteratur om vi inte gör någonting av den?

Kanon är en märklig sak och dess vägar sällan raka. Att skriva litteraturhistoria är att skapa en berättelse, och för att en sådan be-

rättelse ska kunna skapas krävs ett urval. Detta urval görs inte på objektiva grunder, utan genom processer som speglar samhällssynen i övrigt (Williams 1997). Att ett verk inte räknas som en klassiker innebär inte att det inte är ”bra” (i betydelsen att jag eller du eller någon annan uppskattar det), eller att det inte finns anledning för forskningen att studera det.

Ingen tror längre att historien om den vite, västerländske, straighte medelklassmannen är hela historien. Däremot tror många att det är den enda historien som finns tillgänglig för oss att undersöka, eftersom denne vite västerländske straighte medelklassman är den som skrivit historien. Till viss del är det sant, men inte enbart. Det finns en mängd berättelser som, liksom *Reflexer* och ”Ett sällsamt öde”, skrivits och sedan glömts bort eftersom de inte setts som annat än kuriösa avvikelser från den goda litteraturen och den riktiga litteraturhistorien. Jag anser att det är min och många andras skyldighet att inte bara hitta dem igen utan även att hantera dem på ett sätt som gör att de blir lästa av fler än oss själva.

MOA HOLMQVIST är doktorand i litteraturvetenskap vid Uppsala universitet och skriver sin avhandling om könsväxlingar och andra identitetstransitioner i svensk artonhundratalsprosa. Bland annat undersöks verk av Aurora Ljungstedt, Lars Molin (Lasse-Maja) och Carl Jonas Love Almqvist. Holmqvist har tidigare arbetat inom förlagsbranschen och är förläggare på feministiska Rosenlarv förlag.

REFERENSER

- Andersson, Maria (2010a): *Att bli människa: barn, sedlighet och kön i Amanda Kerfstedts, Helena Nybloms och Mathilda Mallingss författarskap 1880–1910*. Göteborg.
- (2010b): ”Efterord”, i Amanda Kerfstedt (2010): *Reflexer* [1901]. Stockholm.
- Mejl till Rosenlarv förlag. 090923.
- Bloom, Harold (1994): *The Western Canon: the books and school of the ages*. New York.
- Bremer, Fredrika (1999): *Grannarna: teckningar ur vardagslivet* [1837]. Stockholm.
- Edenheim, Sara (2011): *Anakronismen: mot den historiska manin*. Göteborg.
- Halberstam, J. (1998): *Female masculinity*. Durham.
- Hirschfeld, Magnus (1910): *Die Transvestiten: ein Untersuchung über den erotischen Verkleidungstrieb mit umfangreichem casuistischen und historischen Material*. Berlin.
- Kerfstedt, Amanda (2010): *Reflexer* [1901]. Stockholm.
- Love, Heather K. (2001): ”’Spoiled identity’: Stephen Gordon’s loneliness and the difficulties of queer history”, *GLQ* (4).
- Prosser, Jay (1998): *Second skins: the body narratives of transsexuality*. New York.
- Rosenberg, Tiina (2010): ”Introduktion”, i Amanda Kerfstedt (2010): *Reflexer* [1901]. Stockholm.
- Stéenhoff, Frida (2007): *Blott ett annat namn för ljus: tre texter av Frida Stéenhoff*. Stockholm.
- Ullgren, Malin: Recension i *Dagens Nyheter*. 120905.
- Williams, Anna (1997): *Stjärnor utan stjärnbilder: kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet*. Stockholm.
- Zettermark, Sophie: Facebookmeddelande till Moa Holmqvist. 120317.

NOTER

1. Den som betvivlar att bokförlag med berätt mod skulle göra sina utgåvor tråkigare än vad böckerna förtjänar rekommenderas t.ex. baksidestexten till pocketutgåvan av *Grannarne*: ”I brevromanen *Grannarna* har Fredrika Bremer (1801–1865) diktat ihop en trevlig familjekrets, som stod i stark kontrast till hennes egna dystra uppväxtförhållanden, nästan som en besvärjelse mot den egna familjen. [...] Med värme och humor berättar Fredrika Bremer om familjeliv på landet, om visiter och middagar och ett alldeles vanligt vardagsliv.” Bremer (1999): baksidestext.
2. Arbetstiteln är *Könsväxlingar och andra identitetstransitioner i svensk artonhund-ratalsprosa*.
3. För en diskussion om skammens betydelse i *Ensamhetens brunn*, vilken också kan appliceras på ”Ett sällsamt öde”, se Love 2001:487: ”We need a genealogy of queer affect that embraces the negative, shameful, and difficult feelings central to queer existence.”
4. För diskussioner om Stephens könsidentitet (och kritik av oreflekterat lesbiska läsningar) se t.ex. Prosser 1998 och Halberstam 1998.
5. Mejl från Maria Andersson till Rosenlarv förlag, 23/9 2009.
6. Magnus Hirschfeld använde det dock om en betydligt bredare grupp än vad det betecknar idag (snarare synonymt med dagens begrepp transperson).
7. Detta senare har det visat sig att varenda människa inte alls vet och att det framför allt inte har skrivits särskilt mycket om det än. Det är så det kommer sig att jag skriver en avhandling.
8. För en utförligare diskussion om *Reflexer* se Andersson 2010a samt hennes efterord och Tiina Rosenbergs introduktion till nyutgåvan (Andersson 2010b och Rosenberg 2010).
9. Vi bestämde oss för att kalla *Reflexer* för ”troligen Sveriges första roman med en huvudperson som är vad vi idag skulle kalla transvestit” (Kerfstedt 2010: baksidestext), men att också använda det bredare ”translitteratur” Vi anordnade ett flertal arrangemang om translitteratur under 2010 och 2011 och gjorde

då en poäng av att använda begreppet i vid bemärkelse, liksom av att diskutera olika typer av translitteratur genom historien fram till idag.

10. Facebookmeddelande från Sophie Zettermark till Moa Holmqvist, 17/3 2012.

11. Se Edenheim (2011) för problematisering av den identitetspolitiskt inriktade historiesynen.